

PRIRUČNIK

Kako provoditi dualno obrazovanje

Kratki prikaz zaduženja sa
preporukama!

Sadržaj

Uvod	5
1. Ciljevi “Zakona o dualnom obrazovanju”	7
2. Ključni akteri - Osvrt	9
3. Zaduženja SVIH AKTERA uz preporuke	10
4. Zaduženja svakog pojedinačnog aktera uz preporuke	13
♦ Zaduženja MINISTARSTVA OBRAZOVANJA	13
♦ Zaduženja Ministarstva RADA.....	16
♦ Zaduženja Ministarstva PRIVREDE.....	17
♦ Zaduženja POSLODAVACA	18
♦ Zaduženja PRIVREDNE KOMORE.....	23
♦ Zaduženja UDRUŽENJA POSLODAVACA	25
♦ Zaduženja ŠKOLA	26
♦ Zaduženja UČENIKA/roditelja	28
5. Implementacija novog Zakona- prijedlog!	29
6. Opće preporuke za budućnost!	32
7. Kako provoditi dualno obrazovanje	34
O autoru	36

Uvod

U Priručniku “Dualno obrazovanje kroz 25 pitanja”, naglasili smo osnovnu razliku između sistema Strukovnog obrazovanja i osposobljavanja (VET) baziranog u školama i dualnog sistema te opisali uloge i odgovornosti svih aktera.

U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji VET sistem baziran u školama koji u budućnosti treba imati jak pozitivan uticaj na ekonomski razvoj. Shodno tome, na kantonalnim nivoima treba pristupiti kreiranju i usvajanju Zakona o dualnom obrazovanju, kao pravnog okvira djelovanja VET sistema, te poboljšanje kvaliteta praktične obuke koja se odvija kod poslodavaca.

Ovaj priručnik, pruža pregled glavnih aktivnosti i preporuke za implementaciju Dualnog obrazovanja, te odgovora na

neka dodatna pitanja koje je potrebno razjasniti. Ključno pitanje ovog priručnika glasi „Ko će dobiti koje zaduženje u provedbi dualnog obrazovanja?“

U tom kontekstu, postoji veliki broj drugih važnih pitanja; npr. Kako obezbijediti uspješnu implementaciju? Kako početi? Kako osigurati trajni razvoj VET sistema?

Iako se u ovom kratkom Priručniku teško baviti svim pomenutim aspektima, pokušat ćemo navesti preporuke za najvažnije zadatke koji trebaju biti definisani Zakonom o dualnom obrazovanju, te drugim provedbenim propisima. Cilj je poboljšati predložena rješenja u svrhu povećanja kvalitete dualnog obrazovanja.

1. Ciljevi “Zakona o dualnom obrazovanju”

Osnovni cilj svakog Zakona o dualnom obrazovanju, je oblikovanje VET sistema, a posebno dijela nastavnog plana i programa o praktičnoj obuci koji omogućava profesionalni razvoj budućih radnika. To se odnosi na sljedeće“...učenici usvajaju vještine, kompetencije i znanje koje odgovaraju potrebama tržišta rada...”

Zakon se treba zasnivati na osnovnim principima na kojima se temelji dualno obrazovanje, a to su:

- ❖ Partnerstvo između škole i poslodavca sa jasnim zaduženjima
- ❖ Uspostavljanje lokalnog socijalnog partnerstva između svih važnih zainteresiranih strana
- ❖ Zadovoljiti potrebe poslodavaca kao i tržišta rada
- ❖ Stvoriti okvir formalnih i pravnih odnosa
- ❖ Uspostaviti sistem provjere kvalitete koji postavlja standard i prati nivo kvaliteta
- ❖ Uspostaviti sistem smjernica za građenje karijere
- ❖ Usklađivanje svih VET aktera kako bi se zadovoljile potrebe tržišta rada
- ❖ Stvoriti sistem koji omogućava mobilnost unutar zemlje kao i pristup visokom obrazovanju
- ❖ Stvoriti sistem koji pruža doživotno učenje kao i
- ❖ Slobodu izbora edukacije, poštivanje ličnosti i dostojanstva učenika te jednake prilike za sve bez diskriminacije na osnovu, rase, religije itd.

Ukoliko ozbiljno shvate i pridržavaju se navedenih principa, učenici će steći preduslove za brže zaposlenje, nakon završene srednje škole, unaprijediti svoje kompetencije, a uskladiće i svoje afinitete sa sistemom obrazovanja i potrebama na tržištu rada.

Kao krajnji rezultat, smanjit će se stopa nezaposlenosti, porast će konkurentnost domaće privrede i doći će do ekonomskog rasta i porasta životnog standarda.

2. Ključni akteri - Osvrt

U ovom dijelu Priručnika ključni uslov koji treba biti utvrđen je: Zajednički rad svih aktera kako bi se ostvarile sve ideje, namjere i sadržaj predloženog zakona.

Strukovno obrazovanje i osposobljavanje (VET) je zajednički zadatak!

Iduća ilustracija daje prikaz navedenog.

Da bi se uspostavilo Strukovno obrazovanje, potrebno je udružiti snage i interese **svih aktera** i raditi zajedno na ostvarenju cilja!

3. Zaduženja SVIH AKTERA uz preporuke

Glavna zaduženja **SVIH AKTERA** su:

a) Implementacija dualnog obrazovanja u stvarnim uslovima

- Kako bi postigli ovaj zadatak potrebna je direktna saradnja između svih aktera.
- Sinergija će se najbolje ostvariti kroz uspostavljanje konsultativnog tijela (Odbora) svih partnera koji će obezbjediti međusobnu koordinaciju.
- Saradnja mora biti definirana kada je u pitanju sastav odbora, učestalost sastanaka, vođenje grupe i različitih radnih grupa, pravila komunikacije, zaduženja, ciljevi i raspored ispunjenja očekivanih rezultata, kao i praćenje i evaluacija zadatih mjera.
- Odbor treba imati predstavnike iz različitih ministarstava: obrazovanja, rada, privrede, Udruženja poslodavaca, Privredne komore, općina i zavoda za zapošljavanje.
- Odbor treba biti pod vodstvom Ministarstva obrazovanja.
- Prijašnje iskustvo pokazuje da detaljan Strateški plan (uključujući operacioni plan) donosi bolje rezultate. Sveukupni cilj treba biti uspostavljanje dualnog obrazovanja na visokom nivou kvaliteta.

b) Izgradnja bliskog lokalnog partnerstva i saradnje između aktera uz jasno definirane odgovornosti.

Uloga svakog aktera mora biti razjašnjena i precizno definirana zakonom ili provedbenim propisom.

c) Postaviti Standarde: standardi zanimanja (profesije), nastavni planovi i programi te planovi za obuke.

Osnova nastavnog plana i programa je standard zanimanja (profesije), koji definira vještine i sposobnosti potrebne za datu profesiju. Budući da se realna situacija stalno mijenja, i ovaj princip se prilagođava uslovima s

vremena na vrijeme. Standard zanimanja (profesije) čini temelj nastavnog plana i programa koji se sastoji iz teoretskog i praktičnog dijela. Za praktični dio obuke kod poslodavca, sastavlja se plan obuke na osnovu nastavnog plana i programa. Potrebno je definirati proces za svaku profesiju koji se stalno prilagođava standardima zanimanja (profesija), nastavnom planu i programu, planu obuke kao i promjenama i potrebama tržišta.

Standardi su ključni kako bi se osigurala mobilnost učenika kao i komparabilnost dualnog obrazovanja unutar zemlje. Kako bi se osigurala komparabilnost stepena, osnovni sadržaj mora biti uspostavljen na regionalnom i nacionalnom nivou kao standard za svaki profil (profesiju). Praktični sadržaji koje ne može pružiti poslodavac, moraju pružiti škole ili drugi VET snabdjevači (velike kompanije). Jedna opcija bih mogla biti otvaranje Centra za obuke.

d) Realizovati praktično učenje, obuke i rad kod poslodavca

Praktična obuka se odvija kod poslodavca na osnovu plana obuke, koji mora biti u skladu sa nastavnim planom i programom i u saradnji između poslodavca i škole.

e) Zadovoljiti potrebe tržišta rada

Komora, Udruženje poslodavaca, zavodi za zapošljavanje, u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja i školama učestvuju u izradi prijedloga plana upisa učenika u škole za srednje stručno obrazovanje i obuku.

Potrebno je utvrditi broj potrebnih radnika po zanimanjima, koji uzima u obzir kriterije poput tržišnih segmenata, klastera, ključnih industrija itd.

f) Raditi na strategijama za razvoj karijere

Kako bi pridobili pažnju mladih ljudi kada je u pitanju dualno obrazovanje, neophodno je pokazati učenicima (i roditeljima) prilike za razvoj karijere u ranoj fazi.

Orijentacija se treba odvijati u što ranijoj fazi, već u osnovnoj školi (probni dani i probni kursevi, grupni obilazak fabrika, dan otvorenih vrata, itd.). Pored toga, kompanije, Udruženje poslodavaca i općine trebaju imati

barem jednog savjetnika koji može pružiti sve relevantne informacije i odgovoriti na važna pitanja u vezi sa dualnim obrazovanjem i prilikama za karijeru. Također, trebalo bi napraviti centralnu web stranicu sa dostupnim potrebnim informacijama (od informacija o profilu (profesiji) do sadržaja plana obuke i prilika za zaposlenje).

g) Realizovati kampanju za poboljšanje imidža

Potrebno je razviti dugoročnu kampanju za poboljšanje imidža koja uključuje sve zainteresirane strane. Svrha kampanje treba biti razumijevanje srži dualnog obrazovanja i podizanje svijesti o prilikama koje ono nudi, a koje su alternativa univerzitetkom obrazovanju.

Ministarstvo obrazovanja treba razviti koncept odnosa s javnošću kojim će pridobiti sve ključne aktere za dualno obrazovanje (poslodavci, učenici, roditelji, škole). Dodatne aktivnosti podrške mogu realizovati poslodavci, škole i komore. Materijali sa korisnim informacijama moraju biti dodatno razrađeni i uvijek dostupni na mjestima koje ciljane grupe najviše posjećuju.

h) Osigurati kvalitet

Potrebno je uspostaviti Odjel za kontrolu kvaliteta (QA) u Ministarstvu obrazovanja, kako bi se osigurala usklađenost sa standardima kvaliteta. Svi akteri moraju zadovoljiti standarde i pružiti kvalitet u dualnom obrazovanju kako bi se proizveli kvalificirani i profesionalni radnici.

i) Dalje razvijati i istraživati mogućnosti dualnog obrazovanja

Kontinuiran razvoj dualnog obrazovanja je ključan kako bi se zadovoljile potrebe lokalnog i nacionalnog tržišta. Ministarstvo obrazovanja igra najvažniju ulogu u razvoju i istraživanju dualnog obrazovanja, no i druge zainteresirane strane moraju pokazati inicijativu. Na primjer, razvoj privlačnih prilika za karijeru (ponude za praksu, izlaznost/prohodnost ka univerzitetu, prelazak iz osnovne u srednju školu, itd.). Poseban paragraf na kraju Priručnika pod nazivom „Opće preporuke za budućnost“ je posvećen ovoj temi.

4. Zaduženja svakog pojedinačnog aktera uz preporuke

Zaduženja MINISTARSTAVA

a) Ministarstvo OBRAZOVANJA

Glavna zaduženja **Ministarstva obrazovanja** su:

❶ Uspostaviti pravni okvir

Zakoni i regulative u vezi sa dualnim obrazovanjem kao što su potrebni ugovori, pravila testiranja, uloga mentora itd., te ustanoviti koje zakone i regulative je potrebno uskladiti.

Odobriti opise poslova i standarde zanimanja, nastavne planove i programe i planove obuke za ustanovljene profile (profesije).

❷ Odobriti standarde kvalitete i uspostaviti kontrolu kvalitete

Kako bi dobili kvalificirane radnike za tržište rada, ključan uslov koji treba ispuniti je kvalitet u školi i na praktičnoj obuci kod poslodavaca. Potrebno je definirati minimalne uslove za škole i poslodavce.

Važni uslovi za odgovarajuće kompanije su pomenuti pod tačkom „Zaduženja poslodavaca“. Jedna od mogućnosti je i izdavanje kataloga sa uslovima u obliku matrice koja sadrži šematski prikaz evaluacija za različite profile u svakoj grani poslovanja (uzimajući u obzir i odnos obučenih radnika i učenika, mentora i učenika itd.). Standardi za Srednje strukovne škole su pomenuti pod tačkom „Zaduženja škola“.

❸ Usmjeravati i nadgledati implementaciju dualnog obrazovanja

Ministarstvo obrazovanja mora definirati (uz saglasnost svih aktera u odboru) ko igra koju ulogu i obavlja zadatke u određenom vremenskom roku u skladu sa glavnim planom.

4 Dizajnirati sistem komunikacije i donošenja odluka unutar odbora.

Kako bi se postigla uska saradnja unutar odbora, među akterima mora postojati efikasna komunikacija, kojom se određuje učestalost sastanaka, forma, istraživanja i donošenje odluka, itd.

5 Razviti i koristiti učinkovit sistem za nadzor i evaluaciju

Akteri moraju imati pristup svim informacijama i ukoliko je potrebno, moraju se ponašati u skladu sa naređenjima (kako bi djelovali u saglasnosti sa pravilima).

6 Podržati saradnju između mjesta za učenje: Poslodavci i škole.

7 Podržati aktere dualnog obrazovanja, naročito poslodavce

U početnoj fazi, ministarstva trebaju ponuditi subvencije poslodavcima, posebno za novčane naknade koje se nude učenicima tokom prakse. Poslodavci imaju dodatna zaduženja kao što je kreiranje plana obuke za učenike, usklađivanje sa školama itd. Potrebno je razjasniti ko pruža podršku poslodavcima, ukoliko to sami ne mogu priuštiti, kako bi ispunili sve navedene uslove!

8 Pobrinuti se za kontinuirano usavršavanje osoblja zaduženog za učenje i obuke u školama

9 Nadzirati rad poslodavaca kod izvođenja praktične obuke:

- *Odobriti kriterije i formu ispita iz praktične obuke kao i tip sertifikata*
- *Dizajnirati i sprovesti kampanju za poboljšanje imidža „Dualno obrazovanje“*
- *Osmisliti i sprovesti strategiju za razvoj karijere*

Pitanja koje je potrebno razjasniti:

- ? Kome je potrebna obuka kako bi radio kao savjetnik za “dualno obrazovanje”?
- ? Ko pruža određenu vrstu informacija/savjeta?
- ? Koju ulogu mogu igrati poslodavci u procesu razvoja karijere?
- ? Kako privući učenike za dualno obrazovanje nudeći različite prilike za karijeru?

10 Konstantno razvijati dualno obrazovanje

Kao glavni odgovorni akter, Ministarstvo obrazovanja treba uvesti korake i više dualnih elemenata u postojeći VET sistem baziran u školama. Pored toga, dualno obrazovanje je potrebno modernizovati u skladu sa promjenama, naročito na inicijativu poslodavaca

- 11 **Raditi na prelasku učenika iz osnovne u srednju strukovnu školu** (iz općeg obrazovanja u oblast strukovnog obrazovanja)
- 12 **Realizovati i podržavati istraživanja u oblasti VET**, posebno u otkrivanju novih tehnologija i pružanju studija sa preporukama

Uspostaviti tim podrške za “Dualno obrazovanje” koji pruža podršku svim akterima i odgovara na pitanja u vezi sa procesom implementacije.

Učešće u radu komisije za polaganje ispita za mentore.

Nadzor nad provođenjem Zakona o dualnom obrazovanju.

b) Zaduženja Ministarstva RADA

Glavna zaduženja **Ministarstva rada** su:

- ➊ **Raditi kao član odbora na utvrđivanju potrebnih profila (profesija)** usmjeravati upis učenika u srednje strukovne škole **kako bi zadovoljili potrebe tržišta rada.**
- ➋ **Pratiti uslove rada i sigurnost učenika u prostorijama poslodavca.**

Svi učenici su obučeni kod poslodavca u sigurnim uslovima (propisi za zaštitu zdravlja i zaštitu na radu). Sistem nadzora (sa kriterijima za različite profile) mora biti uspostavljen tako da dozvoljava sistematične posjete i nadzor praktične obuke kod poslodavca.

Pitanja koja treba razjasniti:

- ? Da li već postoji kontrolna lista, katalog ili kriterij za različite profile?
- ? Ko kontroliše u kojoj mjeri se poštuju pravila (popratni izvještaji, procesi poboljšanja?)
- ? Ko informiše učenike/roditelje o njihovim pravima (web stranice, info pult, događanja povodom dualnog obrazovanja itd.)?
- ? Privredna komora može biti odgovorna za nadzor uslova rada u budućnosti.

- ➌ **Regulisati kazne za škole, poslodavce i odgovorne osobe**

Potrebno je kreirati i objaviti katalog kazni za kršenje i nepoštivanje uslova dualnog obrazovanja.

- ➍ **Pratiti učinak Dualnog obrazovanja na tržištu rada**

Potrebno je pokrenuti aktuelno istraživanje u vezi sa razvojem zapošljivosti kada je u pitanju dualno obrazovanje.

- ➎ **Razviti projekte/kurseve za nezaposlene** koji nude praktičnu obuku kod poslodavca zajedno sa teoretskim časovima u školi kako bi lakše prisvojili dualno obrazovanje kada odrastu. (Program cjeloživotnog učenja i dualnog obrazovanja).

c) Zaduženja Ministarstva PRIVREDE

Glavna zaduženja **Ministarstva privrede** su:

- ❶ **Dostaviti rane pokazatelje zahtjeva tržišta rada** i podržati (kao dio odbora) rad na utvrđivanju **broja kvalificirane radne snage**.
- ❷ **Angažovati stručnjake za ekonomski razvoj** (o segmentima tržišta, klasterima, ključnim industrijama, novim tehnologijama, trendovima, itd.) koji mogu pridonijeti upisu učenika.
- ❸ **Poticati dualno obrazovanje**, posebno unutar ciljane grupe kompanija kako bi naglasili dugoročne benefite stvaranja kvalificiranih radnika (npr. kampanje, dani otvorenih vrata, video spotovi, objavljivanje oglasa za posao, itd.)

Glavni argument: Visoko kvalitetno dualno obrazovanje stvara kvalificirane radnike koji doprinose rastu **inovativne snage** ekonomije. U zemljama sa visoko razvijenim VET sistemom, upravo su radnici ti koji su doprinijeli optimizaciji procesa i razvoju i poboljšanju proizvoda.

Zaduženja POSLODAVACA

Poslodavci imaju ključnu ulogu u dualnom obrazovanju, te postoji nekoliko uslova koje je potrebno ispuniti kako bi bili uključeni u program obuke:

- ① **Poslodavac treba ispuniti određene uslove** kako bi dobio dozvolu za obuku učenika.

Ministarstvo obrazovanja kantona treba definirati i odobriti pomenute uslove, te ih uvrstiti u postojeću listu uslova.

Postoji nekoliko indikatora pomoću kojih se može definirati idealan poslodavac, a neki od najvažnijih su: dobar menadžment i oprema (vrhunskog kvaliteta), kvalificirani radnici, jasna organizacija, obučeni mentor, uposlenik u HR odjelu odgovoran za dualno obrazovanje i praktičnu obuku, zadovoljenje plana obuke, kvalitetni proizvodi i procesi proizvodnje, kontrola kvalitete, lično usavršavanje, mjere sigurnosti (zdravlje i sigurnost na radu), stalni izvor informacija i pomoći za učenike, dobra saradnja sa srednjom strukovnom školom, itd.

- ② **Privredna komora ocjenjuje i odobrava prikladne poslodavce za program obuke.** To je neophodno da bi se postigao kvalitet i održali utvrđeni standardi.

Pitanje koje je potrebno razjasniti:

- ? Šta sa malim i srednjim kompanijama koje ne ispunjavaju neke uslove i da li mogu postojati izuzeci?
- ? Da li postoji prelazni period i kada je moguće ispuniti uslove?

- ③ **Poslodavac mora odrediti mentora**, tj. osobu koja je kvalificirana i profesionalna da obučava i uči mlade ljude tokom praktične obuke. Minimalno jedan specijalista kod poslodavca treba imati kvalifikacije za mentora te se posvetiti obuci učenika. Privredna

komora definira ulogu mentora, uslove i obuku potrebnu za sticanje zvanja mentora uključujući testiranje i izdavanje dozvole. Troškove obuke i polaganja ispita za mentora snosi Ministarstvo privrede i Ministarstvo rada.

Pitanje koje je potrebno razjasniti:

7 Ko podržava poslodavca u izboru pravog mentora?

- ④ **Poslodavac je dužan da vodi brigu o zdravlju učenika i sigurnosti na radu.** Mora obezbijediti odgovarajuću zaštitnu opremu poput odjeće i obuće. Također, mora obezbijediti osiguranje za slučaj nesreće. Postoji sistem kažnjavanja ukoliko nije pružena adekvatna oprema za zaštitu na radu. Pomenute kazne tek treba definirati.
- ⑤ **Poslodavac je obavezan da pruži naknade učenicima za troškove prevoza i toplog obroka, kao i za period trajanja praktične obuke.**
- ⑥ **Ako bi se odmah uveli dodatni troškovi, to bi bio teret za poslodavce. Stoga se predviđa da dodatne troškove pokriju ministarstva tokom prvih godina. Adekvatan iznos naknade za učenike bi odgovarao do 70 % od zvaničnog iznosa minimalne plate!**

Ostala glavna zaduženja poslodavaca su:

- ⑦ **Biti dio socijalnog partnerstva na lokalnom nivou i saradnja sa partnerima uz jasno definirane odgovornosti** kako bi se postigao kvalitet u dualnom obrazovanju (npr. učestvovanje u definiranju sadržaja obuke u kompanijama i u razvoju standarda kako bi certifikati bili usporedivi).

Potrebno je uspostaviti odbor koji će usmjeravati socijalno partnerstvo.

- ⑧ **Blisko saradivati sa određenim brojem škola kada su u pitanju "mjesto za učenje".** Najbolji način da se ostvari dugoročna saradnja je dijalog. Potrebno je osnovati **radne grupe** koje će se pobrinuti da praktične obuke budu u skladu sa nastavnim planom i programom za svaki profil (profesiju). Teoretsko znanje koje su

učenici stekli u učionici, primjenjuju tokom obuke kod poslodavca i obratno, za ono što su naučili tokom prakse, imaju tehničku podlogu iz srednje strukovne škole. **Obuka na radnom mjestu se treba uskladiti sa učenjem u školi.**

Stoga je potrebno kreirati plan obuke (sa sadržajem i rasporedom) kao dio nastavnog plana i programa, usklađen sa školom. U stvarnoj situaciji, obim praktične obuke bi trebao biti približno između 25 % do 75% od ukupnog broja sati strukovnih predmeta. Ovaj aspekt se mora uzeti u obzir tokom razvoja plana obuke kod poslodavca kako bi se uskladio sa školom.

Pitanja koja je potrebno razjasniti:

- 7 Ko kreira model saradnje između “mjesta za učenje”?
- 7 Ko dizajnira generalni model za plan obuke? (**pogledati Priručnik “Dualno obrazovanje kroz 25 pitanja”**)
- 7 Koji poslodavac (sa školom) radi na dizajnu i sadržaju plana obuke za različite profile?
- 7 Ko pruža podršku u stvaranju planova obuke?
- 7 Ko pruža podršku tokom implementacije plana obuke kod poslodavca?
- 7 Ko dizajnira i radi na usklađivanju planova obuke u tzv. “kombinovanim obukama” (npr. u dvije kompanije)?
- 7 Ko revidira nastavni plan i program kada je u pitanju naglasak na praktičnom dijelu dualnog obrazovanja; ko učestvuje od poslodavaca?
- 7 Ko se bavi kojim procesom u usklađivanju promjena u nastavnom planu i programu/planu obuke na zahtjev poslodavaca, sa potrebama tržišta rada?
- 7 Kako postići nivo kvaliteta (standard) u određenoj profesiji kada se uzmu u obzir različiti praktični dijelovi koje individualno određuju škola i poslodavci?
- 7 Kako kontrolisati kvalitet prakse kod poslodavca (sticanje vještina svakodnevnim učešćem u radu)?

- 7 Koji je idući korak ukoliko utvrđeni kvalitet praktične obuke nije zagarantovan ili se plan obuke ne implementira adekvatno?
- 7 Ko je odgovoran, tokom obuke kod poslodavca, za nadziranje i evaluaciju prakse?

- ⑨ **Obučiti učenika u skladu sa planom obuke** i obavezati mentore da prate napredak učenika u saradnji sa koordinatorom u školi.

Učeniku treba pružiti najkvalitetniju praksu koja je moguća samo u kompanijama vrhunskog kvaliteta. Glavni cilj treba biti priprema učenika u stvarnim uslovima radnog mjesta za finalni praktični ispit (kao i za buduću karijeru).

- ⑩ **Predstavnik poslodavca mora učestvovati tokom praktičnog ispita za učenike. (Obaveza).**

Pitanja koja treba razjasniti:

- 7 Ko kreira sistem kontrole za napredak tokom učenja (matrica pomoću koje se mogu uporediti napredak i kvalitet tokom obuke)?
- 7 Da li je osobi koja koordinira proces učenja potrebno usavršavanje u držanju obuka/nadzoru?
- 7 Ko definira sadržaj praktičnih ispita (zadaci i pitanja); koja vrsta ispita je u planu?
- 7 Ko je zadužen za obrazac po kojem se vrši selekcija predstavnika poslodavaca na ispitu? (Osobe koje su bile direktno involvirane u obuci studenata ne mogu biti izabrane!)
- 7 Kako se odnositi prema ispitima učenika koji nisu završili praksu kod poslodavca; ili kod više poslodavaca? Koji sertifikat dobivaju?

- ⑪ **Ostvariti formalno-pravnu vezu potpisivanjem ugovora sa školom** (ili školama) i između škole i učenika (ili pravnog zastupnika). Ugovori moraju biti sastavljeni za različite veze između poslodavca/škole ili škola te poslodavca/škole/učenika. **Plan obuke je obavezni dio ugovora između poslodavca i škole ili škola.** Pored toga, poslodavac mora održavati evidenciju

zaključenih ugovora i obavijestiti Privrednu komoru o zaključenju ugovora o obuci između škola i učenika.

Pitanja koje je potrebno razjasniti:

- 7 Ko će dizajnirati obrasce za različite ugovore?
- 7 Kako donijeti obavijest o zaključivanju ugovora?
- 7 Ko kreira sistem upravljanja podacima u kojim će se arhivirati zaključeni ugovori?
- 7 Ko razvija jednostavan program procjene i čuvanja podataka?

- ⑫ **Štititi prava učenika**, posebno kada je u pitanju dualno obrazovanje, zdravlje zaštita na radu, opasan rad, diskriminacija, bilo kakva vrsta zloupotrebe i nemara.
- ⑬ **Osigurati povjerljivost ličnih podataka učenika** u skladu sa važećim propisima o zaštiti ličnih podataka.

Svrha pomenutih zaduženja i nastojanja je dobiti visoko kvalitetne i sposobne radnike (u budućnosti) koji odgovaraju na potrebe tržišta rada.

Naravno, i poslodavci imaju svoja prava, npr. da okončaju ugovor između poslodavca i škole pod određenim uslovima. Pomenute uslove treba definirati Ministarstvo obrazovanja.

Zaduženja PRIVREDNE KOMORE

Privredna komora je nerijetko glavni pokretač reformi/razvoja VET sistema, posebno kada je u pitanju uloga kompanija. Jako je važno privući poslodavce i pružiti im podršku kako bi osigurali kvalitetan proces učenja kod poslodavca i u školi.

Glavna zaduženja su:

- » **Sprovođenje postupka utvrđivanja ispunjenosti uslova za izvođenje učenja kroz rad**
Formirati Komisiju za utvrđivanje ispunjenosti uslova za izvođenje učenja kroz rad. Komisija se treba sastojati od stručnjaka iz različitih branši jer je potrebno ispitati poslodavce iz više različitih struka (npr. tehnička zanimanja). Kao što je već pomenuto, potrebno je sastaviti listu uslova za poslodavce kao i matricu koja sadrži šematski prikaz evaluacija. Komisija izdaje **certifikate** poslodavcima koji su zadovoljili sve kriterije.
- » **Vođenje javnog registra poslodavaca koji su ispunili uslove**, te informisati Ministarstvo obrazovanja o istim. Potrebno je kreirati elektronsku bazu podataka sa opcijama evaluacije. Izdata dozvola za poslodavce koji su ispunili uslove treba biti provjeravana u određenim intervalima, u skladu sa validnim kriterijima. Također bi dobro bilo imati elektronski plan sa integrisanim automatskim podsjetnikom.
- » **Objavlivanje svih informacija u vezi sa ugovorima između škola i poslodavaca na njihovoj web stranici**. Ministarstvo obrazovanja treba odrediti koji podaci moraju biti unešeni. Web stranice svih škola i Privredne komore se moraju prilagoditi kako bi omogućile pristup podacima o nastavnom planu i programu, planu obuke, ispitima, itd.
- » **Samostalno nadgledati kvalitet praktične obuke**

- » **Uspostaviti ispitnu komisiju za finalni ispit iz praktične obuke** te izdavati certifikate iz dualnog obrazovanja svim učenicima koji su ga položili
- » **Preporučiti dualno obrazovanje poslodavcima** te ih motivisati ubijediti na učešće u ovom procesu. Pored toga, pružiti pomoć poslodavcima da dobiju što više učenika za dualno obrazovanje
- » **Organizacija i provođenje obuke i ispita za mentore**
- » **Izdavanje licence za mentora, vođenje registra o licenciranim mentorima i vođenje registra o obukama mentora**
- » **Posredovati u sporovima** između učenika i poslodavaca
- » **Širiti dobre prakse** među svim akterima dualnog obrazovanja.

Zaduženja UDRUŽENJA POSLODAVACA

Glavna zaduženja su/mogu biti:

- ◆ Pružiti podršku u razvoju propisa za obuku
- ◆ Uključiti se u pregovore o iznosu naknade za praksu
- ◆ Biti dio ispitne komisije za finalni ispit po završetku prakse
- ◆ Nadgledati praktičnu obuku kod svojih članova
- ◆ Kreirati i upravljati modernim projektima (npr. razmjena učenika, državni i međunarodni projekti u vezi sa dualnim obrazovanjem)
- ◆ Diseminacija najboljih praksi
- ◆ Podržati poslodavce u pronalasku učenika za dualno obrazovanje
- ◆ Obuka mentora
- ◆ Kontinuirano obučavanje učenika i uposlenika u kompanijama (cjeloživotno učenje)
- ◆ Uspostaviti Centar za obuke (korporativna VET institucija)
- ◆ Otkrivati nove tehnologije i nuditi odgovarajuće usluge
- ◆ Ostvariti komunikaciju i povezati se sa vodećim kompanijama u Evropskoj uniji
- ◆ Nuditi različite usluge, ne samo u oblasti dualnog obrazovanja.

Zaduženja ŠKOLA

Nekoliko glavnih zaduženja škola su slična zaduženjima poslodavaca. Molimo vas da prvo pročitate komentare i pitanja pod tačkom “Zaduženja poslodavaca”:

- ✓ **Biti dio bliskog socijalnog partnerstva** na lokalnom nivou između poslodavaca, Privredne komore, općina, zavoda za zapošljavanje i Ministarstva obrazovanja koje međusobno sarađuju sa jasnom podjelom zaduženja
- ✓ **Zadovoljiti standarde za srednje strukovne škole**, npr. oprema, organizacija, obim kurseva, profili učitelja i mentora (teoretskih i praktičnih), obuka učitelja, nadzor i evaluacija, plan razvoja škole, itd.
- ✓ **Blisko sarađivati sa određenim brojem poslodavaca** kada su u pitanju “mjesta za učenje”. Škole trebaju imati lak pristup bazi podataka o klasificiranim poslodavcima u Privrednoj komori kako bi dobili informacije o pogodnim poslodavcima za program učenja koji odgovaraju interesima učenika (za različite profesije, struke, regije, itd.)
- ✓ **Ostvariti formalno-pravnu vezu** potpisivanjem ugovora (sa poslodavcima i između poslodavca i učenika) i **objavljivati informacije o zaključenim ugovorima** na vlastitoj web stranici kao i **održavati arhivu ugovora**
- ✓ **Štititi interese učenika** odabirom pravog poslodavca za praktičnu obuku. Škola treba podržati inicijativu učenika (ili roditelja) u pronalasku odgovarajućeg poslodavca kao i pratiti sami proces i rezultate odabira
- ✓ **Odgovornost za implementaciju nastavnog plana i programa**
- ✓ **Uskladiti plan obuke** poslodavca sa nastavnim planom i programom. Plan obuke je obavezan dio ugovora između poslodavca i škole
- ✓ **Učestvovati u razvoju nastavnog plana i programa** (koji se treba bazirati na rezultatima edukacije, standardima zanimanja i standardima kvalifikacija)

- ✓ **Odrediti obim praktične obuke** u saradnji sa poslodavcima
Obim praktične obuke bi trebao biti približno između 25 % do 75% od ukupnog broja sati strukovnih predmeta.
- ✓ **Provesti praksu u školi u skladu sa planom obuke** u slučaju da se praksa ne može odvijati kod poslodavaca
- ✓ **Obezbeđenje ljekarskog pregleda učenika** koji su raspoređeni na učenje kroz rad kod poslovnih subjekata, uz obavezu snošenja troškova tog pregleda, ukoliko nije drugačije predviđeno ugovorom.

Pitanja koje je potrebno razjasniti:

? Ko nadgleda i kontroliše da se ova alternativa sprovodi samo kao privremeno rješenje?

- ✓ **Održavati komunikaciju između koordinatora i mentora.**
Mentor je odgovoran za kvalitet prakse i napredak učenika tokom učenja.
- ✓ **Uspostaviti tim za razvoj karijere**
Savjetnici za razvoj karijere moraju biti obučeni u dualnom obrazovanju i biti izvor svih važnih informacija. Potrebno je **uspostaviti sistematsku saradnju sa osnovnom školom** još u ranoj fazi.
- ✓ Realizovati **program obuke za učitelje** kako bi posjedovali najnovija znanja i informacije
- ✓ Potrebno je **osmisliti i realizovati program obuke za mentore** kao i učitelje i instruktore u kompanijama pod stvarnim radnim uslovima kako bi usavršili svoje praktične vještine i znanja.
- ✓ **Uvesti dodatne treninge za učitelje** kako bi bili fleksibilniji u slučaju da su neki od učitelja imaju manjak sati uslijed povećanja broja sati prakse kod poslodavaca.

Pitanja koja treba razjasniti:

? Kome je ovaj izazov važan? Šta je sa pripremanjem učitelja za zaposlenje na tržištu rada? (prelazni kursevi!)

Zaduženja UČENIKA/roditelja

Učenici su ciljna grupa svih naših nastojanja u ovom projektu. Oni su ključni akteri u Dualnom obrazovanju (pogledajte ilustraciju na strani 5).

Oni se žele zaposliti i zarađivati novac u što kraćem roku nakon završetka srednje škole. Glavni uslov za zaposlenje su kompetencije. Kao što smo naglasili u Priručniku „Dualno obrazovanje kroz 25 pitanja“, kvalificirani radnici su traženi na tržištu rada u svakoj zemlji.

Učenici imaju pravo na osnovno i strukovno obrazovanje. Poslodavci koji razumiju moderno tržište rada shvataju potrebu mladih ljudi da se edukuju, obuče i obogate svoje znanje i vještine. Ključni uslov je biti motiviran za rad i učenje i u školi i kod poslodavca. **MOTIVACIJA** je ključ uspjeha i sticanja profesionalnih vještina.

Još jedna važna tačka koju treba spomenuti je:

Kvalitetna obuka i adekvatna naknada trebaju ići u paketu sa dobrim performansama i rezultatima rada što treba biti očigledno kod obje strane.

Također, treba uzeti u obzir ono što je rečeno u Priručniku 1:

*„Svaka mlada osoba se susreće sa **ličnim izazovom** pronalaska prave profesije. Svako ima različite talente, afinitete, ideje i sposobnosti. **Nije svako stvoren za učenje**. Ništa neće trajati zauvijek! Stoga je prava odluka SADA (i za blisku budućnost) izabрати VET put. Steći vještine i kompetencije i uključiti se u tržište rada čine dva ključna koraka u životu!*

Aktivirajte se! Informišite se o mogućnostima koje nudi dualno obrazovanje i ukoliko vam se sviđa, **IZABERITE TAJ PUT!**

5. Implementacija novog Zakona - prijedlog!

U ovom Priručniku smo objedinili sva zaduženja ključnih aktera i postavili niz svrsishodnih pitanja i preporuka. Iduće pitanje je „kako izvršiti implementaciju?“.

Implementacija „Zakona o dualnom obrazovanju“ u svakom kantonu je opsežan zadatak koji zahtijeva: organizacijsku strukturu, koncept i strategiju razvoja.*¹

Koncept određuje krajnji cilj i razloge njegovog ispunjenja dok **strategija** opisuje način kako doći do tog cilja.

Principi i ciljevi su dualnog obrazovanja moraju biti jasno određeni a nikako dati u opštem obliku, te ih je potrebno dodatno dobro analizirati, prije uvrštavanja u zakon i odrediti realan okvir u kojem mogu biti ostvareni. Također će biti jako korisno definirati podciljeve za određene periode te ih razložiti na manje operacione ciljeve uz konkretne mjere.

Prije svega, cijeli proces mora biti kreiran **u saradnji sa lokalnim partnerima i njihovom ekspertizom**. Važno je da su sve zainteresirane strane od početka u potpunosti uključene u proces kako bi se postigao planirani rezultat. To se odnosi i na aktere koji će igrati ulogu u procesu tek u budućnosti.

Koji su pristupi mogući?

- **Trenutna situacija***² se treba analizirati sa ciljem da se predstavi što tačnije i realnije moguće

* Koncept bi bio dobar pokazatelj trenutne pozicije i krajnjeg cilja dok dobra strategija i pristup vode ka tom cilju

* Kako bi odrazili stvarnu situaciju, potrebno je analizirati relevantne aktere/uloge (Ko su ključni akteri? Ko ima pravo na vlasništvo? Koje mreže postoje? Koja struktura komunikacije?). Osim toga, postojeće procese treba predstaviti u vidu mape procesa, uzimajući u obzir socijalne uzorke i trendove koji utiču na vlasništvo – i ukoliko je potrebno – uraditi SWOT analizu (snage, slabosti, prilike i prijetnje).

- **Alternativne opcije implementacije** (koje se mogu realizovati) je potrebno razviti i sistematski ocijeniti kako bi odabrali najpogodniji strategijski pristup i najbolju opciju za implementaciju.
- Izabrana opcija se mora predstaviti u **modelu koji se može primijeniti** (koji nivoi su bitni? Na kojim nivoima se radi?)
- Potrebno je utvrditi i razviti **Strategiju razvoja kapaciteta** (za različite nivoe), (Kome je potreban tehnički/lični program usavršavanja?) te **matricu učinka**.
- Potrebno je utvrditi **strukturu upravljanja**.
- Također je potrebno razviti **Operacioni plan (sa radnim paketom)**
- Potrebno je razviti efikasan **sistem nadzora** (prikupljanje podataka, učinak aktivnosti)

Gdje početi, uz tako veliki broj izazova?

Najbolje je početi sa dva najvažnija aktera: **poslodavci i škole!**

U VET sistemu, poslodavci i škole igraju ključne uloge. Saradnja između ova dva aktera je jako važna i mora biti savršeno usklađena.

Oni predstavljaju srce VET sistema, koje razvija, inicira i upravlja sistemom. Prostorije za učenje kod POSLODAVCA su ključne za postizanje kvaliteta u praktičnom dijelu edukacije, jer je samo kod poslodavca moguće učiti u „stvarnim uslovima radnog mjesta“ što je i glavni preduslov na tržištu rada. U ovom slučaju TEORIJA se kombinuje sa PRAKSOM!

Stoga je moguće, u ranoj fazi, početi sa timom „kompanija - škola“, tj. **radnim paketom „Integracija privatnog sektora“**. Postoji veliki pritisak a samim tim i velika želja za promjenama. Jedna mogućnost je **pilot projekat** „Saradnja lokacija za učenje“ u kojem bi se kreirao i realizovao model saradnje, nakon kojeg bi se obavila diseminacija najboljih praksi u skladu sa odredbama Zakona o dualnom obrazovanju. **Na ovaj način se može učiti u stvarnim uslovima i pratiti primjenu odredbi u praksi.**

Poslodavci traže kvalificirane radnike na tržištu te moraju obučiti učenike i stvoriti vlastitu radnu snagu za budućnost. Ne mogu čekati da to neko drugi uradi za njih.

6. Opće preporuke!

Prvi korak je usvajanje zakona što ne znači da će automatski doći do poboljšanja kada se usvoji Zakon o dualnom obrazovanju.

U Priručniku 1 opisani su najbitniji elementi njemačkog dualnog sistema (prema riječima profesora Eulera) te je u tom kontekstu spomenuto kako ne postoji jedan najbolji VET sistem. On postoji za svaku zemlju zasebno u odnosu na date uslove i okolnosti.

Na prethodnoj stranici smo spomenuli ključni element uspjeha a to je “bliska saradnja između VET škola i privatnog sektora”.

Idućih **pet ključnih tačaka** treba konstantno nadograđivati kako bi se probudila “svijest o DUALNOM SISTEMU”:

Referirajući se na prethodne ključne tačke, navest ćemo par važnih preporuka, kojima će se zakon baviti jako malo ili će biti potpuno izostavljene:

1. Razvoj standarda za dualno obrazovanje

Standardi obuke se stalno moraju unaprijeđivati, te se novi standardi moraju dodavati u skladu sa zahtjevima radnog okruženja. Kako bi se novi standardi implementirali u obuke u kompanijama, potrebno je razviti/unaprijediti obrazovni standard (nastavni plan i program) za VET škole. Standardi su ključni kako bi se osigurala mobilnost učenika i komparabilnost dualnog obrazovanja u datoj zemlji.

2. Kontinuitet u zajedničkom finansiranju

Država finansira teoretski dio edukacije u VET školama, dok poslovni sektor finansira praktični dio edukacije. Taj princip je potrebno uvoditi postepeno, u skladu sa stanjem na tržištu rada

3. Obuka učitelja i instruktora

Jako je važno da učitelji i instruktori stalno usavršavaju svoje znanje i vještine.

4. Komplementarne ponude

Potrebno je ponuditi različite vrste obuke u drugim formama VET sistema (npr. specijalne VET škole, privatne institucije, specijalni centri za obuke)

5. Istraživanje strukovnog obrazovanja i osposobljavanja

Ministarstvo obrazovanja se posebno treba angažovati u istraživanjima o smjeru u kojem treba ići dualno obrazovanje. Potrebno je osnovati institut za istraživanje posvećen VET sistemu.

6. Razvoj VET sistema

Konstantan razvoj dualnog obrazovanja je presudan kako bi se odgovorilo na potrebe tržišta rada. Sve zainteresirane strane moraju biti uključene. Odbor treba usmjeravati i koordinirati prelazak sa VET sistema baziranog u školama na VET sistem baziran u školama sa dualnim elementima. Potrebno je razviti i implementirati srednjoročnu **VET strategiju**, strateški plan i plan implementacije.

Najvažnija zaduženja-u crticama

7. Kako provoditi dualno obrazovanje

- ❖ Odbor ključnih aktera vrši implementaciju dualnog obrazovanja
- ❖ Usklađivanje zakona i potrebe za uvođenjem novih neophodnih propisa
- ❖ Suradnja poslodavaca i škola kako bi se postigao kvalitet
- ❖ Ostvariti formalnu pravnu vezu između poslodavaca, škola i učenika
- ❖ Obaveza poslodavaca da podučavaju u skladu sa planom obuke i da mjere napredak tokom učenja
- ❖ Određivanje praktične obuke u nastavnom planu i programu
- ❖ Revizija ispita zajedno sa predstavnicima poslodavca
- ❖ Uslovi za potencijalne poslodavce koji će učestvovati u programu obuke
- ❖ Materijalni i novčani benefiti koje učenik dobiva od poslodavca
- ❖ Obavezno prisustvo mentora
- ❖ Regulative za zaštitu na radu i zdravlje učenika
- ❖ Savjeti i konsultacije za razvoj karijere u školama
- ❖ Regulative, nastavni plan i program (i plan obuke) moraju biti bazirani na rezultatima edukacije, kvalifikacijama i standardima zanimanja
- ❖ Privredna komora i različita ministarstva nadgledaju i prate procese
- ❖ Uloga Privredne komore u kontroli kvaliteta
- ❖ Lista sankcija za nepoštivanje pravila

**Počnimo primjenjivati dualno obrazovanje i učinimo to
vrlo jednostavnim!!**

O autoru

Georg Brugger, integrirani stručnjak u UPFBiH, kojeg je postavio Centar za međunarodnu migraciju i razvoj (CIM).

Georg Brugger započeo je svoju karijeru u industriji kao pripravnik u Augsburgu, Njemačkoj te je studirao ekonomiju na drugom obrazovnom putu. Godinama je radio u menadžmentu prije nego se u potpunosti posvetio strukovnom obrazovanju i osposobljavanju i radu u ovom sektoru kao voditelj projekta i mentor u Njemačkoj, Južnoj Americi i na Balkanu.

Koristit ćemo njegovo iskustvo i znanje kako bismo nastavili podržavati naše članice u realizaciji dualnog obrazovanja u kompanijama i školama za strukovno obrazovanje, u poboljšanju kvalitete praktične obuke i razvoju smjernica za dualni sistem.

Njegov moto:

Pričati je jedno a djelovati drugo!